

SIMON TARRÉS, Antoni (2011)

Del 1640 al 1705: L'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea

València: Publicacions de la Universitat de València / Institut d'Estudis Catalans, 364 p.

De tots els modernistes catalans, Antoni Simon és l'historiador que presenta avui en dia una obra més prolífica i alhora ben feta, una mica diversificada —qüestió positiva, perquè amplia el seu entorn d'investigació—, però centrada fonamentalment en el sis-cents. Nomenar aquí tots els títols publicats per ell al voltant de la guerra dels Segadors, de Pau Claris o de les construccions polítiques i les identitats nacionals, per posar-ne alguns exemples, no és objectiu meu com a escriptor que fa una ressenya sobre el darrer llibre que ha publicat: *Del 1640 al 1605: L'autogovern de Catalunya i la classe política dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*.

Ja per començar, he de dir que es tracta d'un estudi cabdal, bàsicament en el seu vessant polític, per a la historiografia actual. Bo i utilitzant tots els seus coneixements anteriors, sobretot pel que fa a la primera part del llibre, i les aportacions bibliogràfiques més conegudes, a la tercera part, sense oblidar cap treball important que pogués ajudar-lo al llarg de la redacció de la seva obra —part segona inclosa—, l'autor ens submergeix en un oceà de documentació original, perquè ha investigat des d'arxius estatals —Arxiu de la Corona d'Aragó, Archivo General de Simancas, Archivo Histórico Nacional— fins a arxius nacionals —Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Arxiu Històric de Protocols de Barcelona—, biblioteques importants i més d'un arxiu local que encara es troba en alguna masia, sense oblidar-se, quan ho necessita, dels sempre punyents protocols notariais. Jo diria que aquí estem davant d'una barreja entre un llibre de síntesi política de més de seixanta anys d'història i una autèntica investigació

que supera qualsevol tesi doctoral d'ara mateix. Perquè, al cap i a la fi, d'això es tracta: d'establir una nova interpretació dels fets que varen succeir entre dues dates —1640 i 1705— i una mica més enllà, com a conseqüència de la segona —1714—, que han aportat a Catalunya dues fites importants: el seu himne i la seva diada nacionals.

Parlar de nova interpretació no vol dir en absolut menysprear posicions anteriors, sinó matisar-les. En aquest sentit, els punts de vista d'historiadors ja clàssics, com ara Ferran Soldevila, o uns altres d'actuals, tan coneguts i valorats com ara Joaquim Albareda i Josep Fontana, són reinterpretats per Antoni Simon. Començant pel primer, Simon veu la visió de Soldevila emmarcada en el temps en què va viure el conegut historiador. Simon té dubtes per aplicar la paraula «separació» a la guerra dels Segadors, a causa del concepte del mot no vàlid en aquell moment i pel fet que el mateix Pau Claris, a la primeria del conflicte, cercava un suport francès però encara pensant —fins al desembre del 1640— en un possible retorn a la monarquia hispànica. Més aviat es tractava d'espantar el govern d'Olivares perquè aturés tot el procés centralitzador que iniciava. I a fe que l'espantà tant, que la qüestió se'ls escapà de les mans a tots.

Però Simon dubta més sobre el 1705, després del pacte de Gènova, que Catalunya volgués encapçalar un moviment de renovació a Espanya, amb un cert paral·lisme amb l'Espanya Gran de Cambó. Aquesta era una idea de Soldevila, a la vegada que, amb moltes matisacions, Joaquim Albareda i, fins i tot, Josep Fontana seguien aquest camí. A més, veien la recuperació econòmica catalana ja clara a les

darreries del segle XVII, amb una burgesia que s'emmirallava en les potències atlàntiques: les Set Províncies Unides i, al capdavant, Holanda. I encara més, es portaren endavant molts avenços a les corts de 1701-1702, amb concessions econòmiques evidentment indiscutibles.

Per a Simon, tot això no basta, i la prova fou el pas que feren els dirigents catalans a favor de l'Arxiduc des del juny de 1705, amb la rendició, fins i tot de Barcelona, davant l'esquadra angloholandesa a la tardor de 1705. Perquè hi ha un motiu que mai s'ha subratllat prou i que és el que defineix el seu llibre: el fil conductor que uneix, amb més o menys intensitat i segons els temps i les circumstàncies, els anys de 1640 i 1705. En una paraula, la decisió sempre irreversible que tenen els dirigents catalans per recuperar l'autèntic autogovern del Principat, ja sigui el Consell de Cent, la Diputació, les ciutats, les viles reials o el braç militar de Catalunya. I això passa sempre durant revoltes i conflictes o durant una pau atemorida que no deixa gaires opcions, sinó la paraula de constants ambaixadors catalans enviats als nuclis de poder central, bé sigui l'espanyol de Madrid, bé el francès en moments de més aproximació d'aquest segon al Principat, entre el gener de 1641 i el març de 1652. O, en la disjuntiva de la guerra de Successió, on França no és el perill pel centralisme borbònic de Madrid, sinó per la presència pirinenca que encerclà Catalunya pertot arreu.

Sense menysprear els valuosos resultats de les corts filipistes de 1701-1702 respecte a vessants econòmics, com ja he citat, i fins i tot polítics, com ara el Tribunal de Contrafaccions, sempre demanat abans als Àustria —segles XVI i XVII—, però mai concedit, Simon devalua els possibles resultats obtinguts. Fa veure com, aviat, n'hi va haver molts que no es van complir. Primer, perquè les qüestions econòmiques es trobaven més alineades amb les potències marítimes que no pas amb la França i l'Espanya borbòniques. Segon,

perquè ni els minsos guanys polítics varen ser respectats, en infringir-se greus trepitjades a les mateixes concessions del Tribunal de Contrafaccions. Segons Simon, dues de les peticions fonamentals dels dirigents barcelonins i catalans durant més de seixanta anys mai no s'havien aconseguit. La primera petició era la racionalització dels allotjaments dels exèrcits, a fi que no provoquessin danys irreparables a la població, ja fossin tropes espanyoles durant gran part de la segona meitat del segle XVII, ja fossin tropes franceses conforme avançava la guerra dels Nou Anys, que acabà en un cruel setge a la mateixa ciutat de Barcelona (1697), la qual cosa mai no oblidà la Ciutat Comtal. I Felip IV (V) era francès!

No, pels catalans d'aquell temps, Catalunya mai no podia ser «libanitzada» (amb una concepció ben actual de la situació que vivia el Líban dels darrers anys del segle XX). I Catalunya era en una cruïlla de camins dins d'un rosari de guerres contínues de caràcter internacional, però que sempre acabaven en un front pirinenc. Cal pensar que molts dels conflictes rurals que es varen produir restaren lligats a la qüestió dels allotjaments. Ara bé, seria d'ignorants dir que ho eren tots, perquè no fou així. Bé que ho sap Simon, atès que distingeix, quan és necessari, el fet de les topades antisenyorials que també hi va haver, en diversos conflictes de les barretines. D'exemples, n'hi ha bastants, com ara la guerra de les Faves o l'oposició a Francesc de Blanes de Carrós, comte de Centelles. En aquest darrer cas, «el primer epicentre de la insurrecció pagesa...», com va ser Centelles a la Plana de Vic, ho tenia tot: conflictes entre els vassalls i el comte; allotjaments de tropes de la cavalleria hispana bo i exigint diners a unes economies pageses ben castigades, i, finalment, «[...] connivència entre el marquès de Leganés i el comte de Centelles, però també entre els notables i jurats de la vila i els germans Saiol» (p. 160). S'ha d'aclarir que el marquès de Leganés era el virrei a Catalunya l'any 1687 i que els germans Saiol constituïen la representa-

ció més clarivident dels dirigents barcelonins, connectats amb els jurats d'un lloc ubicat a la plana de Vic; en aquella zona on va esclatar la revolta dels vigatans el mes de gener de 1705, aviat connectada amb part dels dirigents catalans del pacte de Gènova del mes de juny de 1705.

La segona petició anava al moll de l'os de les institucions catalanes. Dit d'una altra manera: malgrat els processos de desnacionalització que s'havien originat almenys des de Felip II de Castella, la Catalunya de 1639 tenia molt més autogovern que la posterior a 1652, quan Barcelona va rendir-se a l'exèrcit de Joan Josep d'Àustria. Entre altres coses, Barcelona posseïa el poder de guardar les seves portes o, quan hi anava el rei, mantenir el símbol que un nen donés la clau de la ciutat al sobirà. Aquestes qüestions podien ser més o menys simbòliques, però ja no ho eren tant si es tractava del procés de les insaculacions, tant de la capital com de la Diputació del General. Fins l'any 1639, aquestes llistes per nomenar càrrecs estigueren en mans de la ciutat o de la Generalitat.

Després de 1652, tot i que va dir-se que no es modificaria res, la realitat fou que aquest poder d'insacular o desinsacular va convertir-se en una regalia del rei. Això comportava treure gran part de la governació al Principat de Catalunya. I sobre aquest punt en especial gira el llibre de Simon. Perquè, ni en el pitjor dels moments, els catalans no varen renunciar a recuperar el seu autogovern, ja fos amb enfrontaments directes o més prudents amb el Govern central.

Conegut aquest nucli del llibre, Antoni Simon estudia els tres períodes clau en els quals, d'una manera o altra, els catalans apostaren pel seu autogovern. Sobre la primera de les èpoques —«L'entrada de Catalunya en el joc de la política internacional europea del segle XVII»—, l'autor fa gala del coneixement propi i investigador de la seva àmplia obra anterior, en narrar fil per randa tots els passos històrics importants del Principat quan formava part de la Fran-

ça de Lluís XIII; els intents de recuperació del territori per part de la monarquia hispànica, i, fins i tot, els orígens de la segregació de Catalunya, tot i que el Rosselló i part de la Cerdanya van quedar per a París a partir de la Pau dels Pirineus (1659), encara que, en realitat, aquesta situació ja estava apareixent molt abans.

Sobre el segon període, que comprèn des de 1652 fins a 1697 —«La constitució d'una facció política contestatària a la cort de Madrid en els anys finals del segle XVII»—, Simon explica com el Principat no va obtenir l'autogovern, i no el va aconseguir tot i mostrar-se fidelíssim a la monarquia hispànica. Però és que, al costat d'aquesta, cap autoritat no va afavorir el Principat, ni els virreis que hi havia a Catalunya; ni el Consell d'Aragó, bastant agressiu enfront del Principat; ni el Consell d'Estat, sempre més prudent per la paüra que recorria la ment dels seus assessors en recordar els fets de 1640 i la possibilitat que tingués lloc una amenaça francesa que tornés a intentar aconseguir Catalunya. Això no obstant, els dirigents catalans mai no perderen els seus objectius. Antoni Simon estudia un grapat de famílies que, en aquells anys, varen mantenir el foc sagrat de l'autogovern català. En destaquen els Saiol, després d'una investigació protocol·lària que permet reproduir les generacions familiars d'aquesta nissaga. Una nissaga que va posar-se al capdavant de les institucions d'autogovern; una nissaga de la qual, cap a les darreries dels anys vuitanta, hi va haver dos membres que arribaren a ser desinsaculats pel virrei i, temps després, perdonats i tornats a posar a les llistes. Perquè aleshores ja, a les primeries de la guerra dels Nou Anys i amb revoltes pageses que varen connectar amb els Saiol i varen exigir la seva llibertat, la por anava per barris.

Evidentment, els catalans podien tenir-ne molta, en aquest «Líban» pel qual es movia la història de Catalunya, però les autoritats hispàniques també anaven amb prudència. Combinaven la repressió i el

perdó, no fos que el país caigués a mans franceses. L'actitud gairebé salvatge de les tropes franceses, tant o més que els *tercios* castellans anteriors, va fer que «el gavatxo» fos molt mal vist pels catalans. Això significà que, a les darreries d'aquesta època, hi hagués certa calma cap al govern central espanyol. Però aquesta situació duraria poc.

A la tercera etapa, que va de 1700 a 1705 —«Canvi de dinastia i de geometries geopolítiques»—, Antoni Simon, que abans ja havia presentat el darrer virrei a Catalunya en temps de Carles II, com fou Jordi Darmstadt, arriba al seu punt final. Simon posa sobre la taula que el «sí» català a Felip Borbó a les corts de 1701-1702 és gairebé forçat. Que tant ell com gran part del Principat actuaren enmig d'un funambulisme diplomàtic. Però que, en un moment —des de la Plana de Vic fins a la ciutat conquerida per una flota angloholandesa—, els dirigents catalans apostaren, més que per l'Arxiduc, per l'obtenció definitiva del seu autogovern. És a dir, de la racionalització dels allotjaments i de l'obtenció de les insaculacions a la Ciutat i a la Diputació del General.

Però Antoni Simon és un historiador ja madur, molt fet. Sap que, en història, no tot és blanc o negre. En conseqüència, escriu preveient-ho gairebé tot. En un moment determinat, comenta que segurament no hi havia tanta diferència de tarannà polític entre Carles III i Felip Borbó i cita Virgínia León com a font d'aquesta afirmació. De diferències, és clar que n'hi havia, ja que no era el mateix el govern de tall austriacista que el centralisme borbònic, però també cal tenir en compte que, com diu un proverbi xinès, les persones que formen part d'una mateixa generació s'assemblen més entre elles que no pas amb els seus pares. En aquest aspecte, trobem diverses posicions que apropaven l'Arxiduc al Borbó francès. Obviament, fins a cert punt, perquè Carles III sí que confirmà tot allò que no va acceptar Felip IV (V) a les corts de 1701-1702. L'austriac

Carles, a les corts de 1705-1706, que deslegitimaren absolutament els Borbons —val a dir que aquesta fou la seva primera constitució—, entre d'altres moltes coses, posà els pilars dels allotjaments en quaters de les tropes i la defensa dels civils davant de la tradicional prepotència d'exèrcits molt sovint empobrits. A canvi, aquelles corts votaren un servei copiós de 2.000.000 de lliures al seu nou i desitjós rei.

Ara bé, Carles III no volgué agafar-se totalment els dits amb la clau absoluta de l'autogovern català. Perquè, per a Simon, tampoc no n'hi havia prou amb una postura defensiva dels dirigents catalans pel que fa a les seves constitucions. Ells havien de plantar cara i reeixir en un govern ple, però ni la devolució de la insaculació a la ciutat ni tampoc a la Diputació va donar-se en constitucions de les corts. Això hagués legitimat, sense cap retorn possible, un autogovern total. Carles III tirava per la banda del decret reial que sí que atorgava les tan somiades peticions de l'autogovern català. Les insaculacions serien ja per als catalans, però sempre quedaria alguna reserva del rei, potser més possible que real. De totes maneres, el curt temps que li quedava a una Catalunya lliure, enmig d'una guerra que acabà per abocar-la als peus dels cavalls borbons —convertit l'Arxiduc en emperador d'Àustria i quan els *torios*, conservadors, arribaven al govern anglès—, no permetia cap constatació posterior, ja que els decrets de Nova Planta acabaren amb l'autogovern català.

Per acabar, vull dir que, amb un estil senzill i ben construït, Simon reïx en la redacció, sempre complexa però estimulant, d'aquesta obra. D'un llibre que, pensat i en part començat a escriure's l'any 2007, porta el lector a veure reflectit en el passat allò que, sobretot en alguns conceptes, succeeix en el present immediat. Perquè el treball *Del 1640 al 1705* reflecteix tota la tristesa que sentia el país; reflecteix també un anticatalanisme de les autoritats espanyoles, que, en el millor dels casos, quan parlaven dels catalans, solien adjectivar-los com a

«sujetos», no pas en sentit positiu. Això no obstant, sempre hi va haver alguna veu discrepant en el govern de la cort de Madrid que estava a favor que es concedís un tracte millor als catalans. Però eren poques i molt sovint actuaven per por, per temor a qualsevol ingerència francesa, tal com ja va succeir l'any 1640. I per molt que el món, la societat catalana i els seus dirigents s'esforcessin a demostrar el contrari, l'ombra de la revolta dels Segadors i la idea que Catalunya sempre seria una societat rebel a la monarquia i al domini castellà s'imposava davant de qualsevol altre pensament.

Ara bé, el lector també ha de pensar que no tot el Principat era així, que aquest

gran llibre s'escriu sobre uns eixos polítics concrets i que poques vegades s'hi parla d'economia. Simon no està obligat a fer-ho, però sí que ho diu quan cal. Planteja una qüestió que ja coneixem: que, malgrat tota una problemàtica política adversa, els catalans van aixecar econòmicament el país. És, evidentment, un altre motiu sobre per què, tot i la pèrdua del seu autogovern, Catalunya no va morir durant tots els anys d'agressió constant que va patir.

Ernest Belenguier
Universitat de Barcelona

VERMEIR, René; EBBEN, Maurits y FAGEL, Raymond (eds.) (2011)

Agentes e identidades en movimiento: España y los Países Bajos, siglos XVI-XVIII
Madrid: Sílex Ediciones, 464 p.

La ciencia historiográfica en el pasado se ha parecido bastante a la técnica que estudia la Administración pública. Esta similitud es fácil de entender, porque, al ser las instituciones grandes productoras de actos jurídicos, su historia se puede justificar fácilmente por la disponibilidad de «materias primas» para el estudio. Materias a menudo abundantes y macizas que, manufacturadas, nos han ofrecido una gama de puntos de vista históricos «semielaborados», pero que no se han parecido a los «bienes de consumo» finales. Este trabajo de colaboración académica busca transformar los listones existentes en marcos útiles y lo hace rastreando, por un lado, lo que en ciencias sociales se llaman *informal political forces* y, por el otro, no perdiendo de vista el *well established and formal code*, es decir, el conjunto de las respuestas gubernamentales.

Si este texto fuese el primer volumen de un largo ciclo narrativo, diríamos sin duda que aquí se sientan las bases de una estructura expositiva donde un universo de normas no explícitas, de conductas recu-

rrentes con bajo grado de formalización, se contraponen al universo de las organizaciones oficiales que generan, transmiten y tienen poder. La misma estructura imperial hispánica parece estar impregnada de esta relación de equilibrio muy precario. El resultado del análisis y la síntesis del largo periodo en el que España y los Países Bajos tuvieron vínculos dinásticos (1496-1714) nos hace pensar en un sistema ecológico cerrado en equilibrio inestable, donde viajeros, clérigos, militares, estadistas, diplomáticos, científicos y artistas gestan imágenes, cultura y prestigio futuro.

Este trabajo nos ayuda a entender los detalles más pequeños, los cimientos sobre los que descansa una trama compleja y también muchos de los flujos y reflujos tácticos y estratégicos de la época, inseparables del melodrama y de los recelos para conquistar el poder. Los autores dedican la debida atención a las figuras de los gobernadores generales y a las de sus secretarios particulares. Toman, al mismo tiempo, la decisión consciente de no abandonarse a una *institutional view*, tienen claro que ésa